

Yönetişim Kalitesi ve Sürdürülebilir Piyasaların Kurumsal Sınırları: Türkiye’den Kanıtlar

Hamdullah Dönmez¹

Zeynep Karhan²

Özet

Bu kitap bölümü, temel gösterge olarak reel kişi başına GSYİH’yi kullanarak, veri analitiğine dayalı bir bakış açısıyla yönetim kalitesinin Türkiye’nin sürdürülebilir ekonomik performansı üzerindeki etkisini incelemektedir. Kurumsal yapıların sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin uygulanabilirliği için kritik bir temel oluşturduğu varsayımından yola çıkan analiz, Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Yönetişim Göstergelerini (WGI) kullanmaktadır. İyi yönetişimin gelir üzerindeki etkisi, Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (NARDL) modeli kullanılarak analiz edilmiştir. F-sınır testi sonuçları, değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Uzun vadeli NARDL tahminlerine göre, pozitif yönetim şokları reel kişi başına GSYİH’yi yaklaşık %3,15 oranında azaltırken, negatif yönetim şokları yaklaşık %0,30 oranında bir azalmaya yol açmaktadır. Bu bulgu, yönetim kalitesindeki iyileşmelerin her koşulda sürdürülebilir piyasa sonuçları yaratmayabileceğini ve firmalar, yatırımlar ve piyasa dinamikleri üzerinde kısa vadeli uyum maliyetleri getirebileceğini göstermektedir. Ayrıca, ihracat hacmi endeksindeki %1’lik bir değişim, kişi başına düşen reel GSYİH’yi %0,60 oranında artırırken, doğrudan yabancı yatırım ve brüt sermaye oluşumundaki %1’lik bir değişim sırasıyla %0,11 ve %0,10’luk artışlara yol açmaktadır. Genel olarak, bulgular Türkiye’de iyi yönetim ile ekonomik büyüme arasında asimetric bir ilişki olduğunu ortaya koymakta ve yönetim göstergelerindeki hem iyileşmelerin hem de bozulmaların ekonomik performansı daraltıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Çalışma, yönetim-büyüme ilişkisinin varlığını doğrulamakta ve bu ilişkinin doğası gereği asimetric olduğunu göstermektedir.

- 1 Bilim Uzmanı, MEB, Diyarbakır, Türkiye, hdonmez8588@gmail.com Orcid ID: 0009-0000-9141-1611
- 2 Doktora Öğrencisi, Van YYU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, zeynepkarhann@gmail.com , Orcid ID: 0000-0001-6574-6936

1. Giriş

İktisat yazınının temel tartışma konularından biri olan bazı ülkelerin neden diğerlerinden daha hızlı büyüdüğü sorusu, son yıllarda kurumsal iktisatçılar tarafından da ele alınmaktadır. Neoklasik büyüme yaklaşımlarının aksine, kurumsal iktisadi düşünceye göre iyi ve güçlü kurumlar ekonomik performansı olumlu yönde etkilerken, kötü ve zayıf kurumlar ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi doğrudan veya dolaylı yollarla gerçekleşebilir. Bu alanda yapılan birçok çalışma, özellikle zayıf kurumsal yapıların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Örneğin, Acemoğlu vd. (2001, 2003), kötü kurumların yatırım ve ekonomik gelişmeye zarar verdiğini belirterek, kurumsal yapının zayıf olduğu ülkelerde daha fazla ekonomik istikrarsızlık yaşandığını ileri sürmüşlerdir. Yazarlara göre, kurumsal açıdan zayıf toplumlarda politikacılar üzerindeki kısıtlamalar yetersiz olduğundan, politik gücü kontrol edenler büyük kazanımlar elde ederken, kontrol edemeyenler kayba uğrar. Ayrıca, zayıf kurumsal yapılarda politik gücü ele geçirmek için gruplar arasında çatışma yaşanacak ve bu durum politik ve ekonomik karmaşaya yol açacaktır. Bunun yanı sıra, zayıf kurumlar nedeniyle sözleşmeye dayalı düzenlemeler daha kusurlu olacak ve ekonomik ilişkiler şoklara karşı daha hassas hale gelecektir (Artan ve Hayaloğlu, 2014, s.349).

Ülke ekonomilerinde, siyasal ve toplumsal ortamın yani kurumsal yapının düzeyi, kaynakların etkin kullanımı ve dağılımı açısından kritik bir rol oynamaktadır. Mülkiyet haklarının güvence altına alınması, yolsuzluk algısının düşük olması, politik ve ekonomik hakların korunması, siyasal istikrarın sağlanması ve hukukun üstünlüğünün tesisi gibi unsurlar, bu yapının temel bileşenlerindendir. Etkin işleyen bir kurumsal yapı, kaynak israfını önleyerek, piyasa aksaklıklarını ortadan kaldırarak, belirsizlikleri azaltıp işlem maliyetlerini düşürerek, pozitif dışsallıklar yaratmakta ve yatırımlar için güvenli bir ortam sunarak girişimcileri üretken yatırımlara yönlendirmektedir. Başka bir ifadeyle, bir ülke ekonomisinde uzun vadeli ve sürdürülebilir ekonomik büyüme, ancak kurumsal yapının üretim ve yatırım kararlarını teşvik edebilme kapasitesi ölçüsünde mümkün olmaktadır (Pamuk, 2014, s. 40-41). Bu bağlamda, kurumsal iktisat yaklaşımı ve ekonomik büyüme literatürü, ülkeler arasındaki ekonomik büyüme ve gelir düzeyi farklılıklarının temelinde, fiziki ve beşeri sermaye birikimindeki farklılıklardan ziyade, kurumların ve kurumsal yapıların kalitesindeki farklılıkların yattığına dikkat çekmektedir. Bu perspektif, ekonomik gelişmenin ve refahın sürdürülebilirliği açısından kurumsal yapıların ne denli önemli olduğunu vurgulamakta ve ülkelerin büyüme performansındaki farkların, büyük ölçüde kurumsal yapılarının etkinliğinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Kucuker, 2003, s.17).

Ulusal refahın artırılmasında önemli bir rol oynayan sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyüme, topluma daha fazla iş imkânı sunmanın yanı sıra bireylerin gelir düzeylerini olumlu yönde etkiler. Son yıllarda önemi giderek artan konulardan biri, kurumların ekonomik büyüme ile olan karşılıklı ilişkisidir. Bazı ülkeler neden ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerini etkili bir şekilde yönetebilirken diğerleri geri kalmaktadır veya geriye gitmektedir? Bu sorunun cevabı genellikle kurumların kalitesine işaret etmektedir. Kurumlar, bir toplumun kültürel kimliğini içeren ve toplumların varlığını, gelişmesini ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan formel ve informel kuralların bütünüdür. Diğer bir deyişle, kurumlar, toplumların varlığını sürdürebilmesi için gereklidir, tıpkı bir kalp gibi. Bu nedenle, kurumların bu önemli işlevi göz önüne alındığında, ulusların ekonomik başarılarını veya başarısızlıklarını açıklamak için temel bir faktör olarak ön plana çıkmaktadırlar (Yolal ve Anavatan, 2017, s.40). Bu bağlamda, yönetim göstergeleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki literatürde önemli bir tartışma konusudur. Türkiye gibi çeşitli ülkeler üzerinde yapılan çalışmalar, yönetim göstergeleri ile çeşitli makroekonomik değişkenler arasındaki etkileşimleri detaylı bir şekilde incelemektedir. Literatürdeki çalışmalar, genellikle iyi yönetim göstergelerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Ancak bu etkinin zaman ve bağlam gözetildiğinde farklılık gösterebileceği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye özelinde yönetim göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve literatüre yeni bir bakış açısı sunulması amaçlanmaktadır.

2. Literatür Taraması

Literatürde ekonomik büyüme ile yönetim değişkenleri arasındaki ilişkiyi temel alan çalışmalar genel olarak üç ana grupta sınıflandırılabilir. Değişkenler arasındaki ilişki yönlü yapılabilir sınıflandırma; pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu, negatif yönde bir ilişkinin olduğu ve değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı şeklinde gruplandırılabilir. Değişkenler arasında literatürde yer alan çalışmalarda yönetimin göstergesi olarak kullanılan değişkenler dikkat çeken bir olgudur. Genel olarak çalışmalarda Dünya Bankası tarafından hesaplanan yönetim endeksinin kullanıldığı ancak bazı çalışmalarda ise yönetimin alt faktörleri olarak kabul edilebilecek söz hakkı ve hesap verebilirlik, siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü ve demokrasi gibi faktörlerin açıklayıcı değişken olarak analize dâhil edildiği söylenebilir. Çalışma sonuçları genel olarak gerek yönetim endeksinin gerekse yönetimin alt faktörlerinin ekonomik büyüme üzerinde

pozitif yönde bir ilişki olduğu yönündedir. Ancak az sayıda da olsa değişkenler arasında negatif ilişki olduğunu ifade eden çalışmalar da mevcuttur. Evrensel (2010); çalışmasında ekonomik büyüme ile yolsuzluk arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde Şanlısoy ve Kök (2010)’de çalışmalarında ele aldıkları değişkenler arasında uzun dönemli, negatif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Çalışmalarda yönetişimin alt faktörleri olarak kabul edilebilecek değişkenlerin ele alınmasının doğal bir sonucu olarak değişkenler arasındaki ilişki yönlü farklı etkileşim sonuçlarının yer aldığı çalışmalara da rastlanılmaktadır. Diğer bir ifade ile çalışma sonuçları, ele alınan alt faktörle göre pozitif ya da negatif etki yönde değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin; Shchegolev ve Hayat (2018) çalışmasında ekonomik büyüme ile hükümetin etkinliği, idari kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluk arasında pozitif ve anlamlı, hesap verebilirlik (şeffaflık) ile pozitif ve anlamsız, politik istikrar ile ise negatif ve anlamsız bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Figankaplan (2017) çalışmasında; mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü ile Kişi Başına Reel GSMH arasında pozitif, idari kalite ile ise negatif bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ünlükaplan vd. (2018) çalışmalarında; ekonomik büyüme ile idari kalite, yolsuzluğun kontrolü, hükümetin etkinliği ve ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik arasında pozitif, hukukun üstünlüğü ile ise negatif bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Zhuo, O, Muhammad ve Khan (2020) çalışmalarında; hukukun üstünlüğü, söz hakkı ve hesap verebilirlik ve yolsuzluğun kontrolü ile ekonomik büyüme arasında pozitif; siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenleyici kalite ve devlet etkinliği arasında ise negatif bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Benzer şekilde; Gani (2011), Omoteso ve Mobolaji (2014), Siddique, Nawaz ve Majeed (2016), Abdelbary (2018), Awan, vd. (2018), Fagbemi, vd. (2021) ve Feyisa, vd. (2022)’nin çalışma sonuçlarında da değişkenlere göre pozitif veya negatif etki olduğu yönünde bulgular yer almaktadır. Beşkaya ve Manan (2009) ise çalışmalarında; ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlükler arasında pozitif bir ilişki bulunurken; demokrasi ile arasında ilişkiye dönük bir yargı tespit edememişlerdir.

Diğer taraftan çalışmaya dâhil edilen ülke/ülke grupları açısından da çalışma sonuçlarının değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif veya negatif etki şeklinde farklılaşmaktadır. Özdemir ve İmamoğlu (2021) çalışmalarında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin; gelişmiş ülkelerde, devlet etkinliği, düzenleyici kalite ile söz hakkı ve hesap verebilirlik arasında nedensellik olduğunu, gelişmekte olan ülkelerde ise nedenselliğin olmadığı şeklinde ileri sürmüşlerdir. Mohammadi, Mohammadi ve Targari-Seraji (2017) çalışmalarında ele aldıkları ülkelerin gelir gruplarına göre değişkenler

arasında pozitif veya negatif etki olduğunu ifade etmişlerdir. Abdelbary ve Benhin (2018) çalışmalarında kullandıkları modelde yönetişimin genel olarak büyümeyi pozitif etkilerken, Arap ülkeleri örneğinde ise negatif etkilediğini ileri sürmüştür. Rodrik vd. (2004) çalışmalarında analize dâhil edilen gelişmiş ülkelerde pozitif, az gelişmiş ülkelerde ise negatif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Yalçınkaya ve Yazgan (2016)'ın ise çalışma sonuçları, yönetim ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki ve G-9 ülke grubunda pozitif, G-10 ülke grubunda ise negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmektedir.

3. İyi Yönetişimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Uygulama

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de iyi yönetişimin kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu bağlamda, iyi yönetişimin kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi, Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (NARDL) kullanılarak analiz edilmiştir.

Bu doğrultuda kullanılan veri seti, 1996-2022 yıllarını kapsamaktadır. Modelde bağımsız değişken olarak iyi yönetim göstergeleri (YON); bağımlı değişken olarak ise kişi başına düşen reel GSYH göstergesi (GDP), kontrol değişkenleri olarak ise doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), ihracat hacim endeksi (IHI) ve brüt sermaye oluşumu (BSO) değişkenleri kullanılmıştır. Değişen varyans sorununa karşı veri setlerinin doğal logaritması kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankasının elektronik veri dağıtım sisteminden (Dünya Bankası (<https://data.worldbank.org/>)) elde edilmiştir. Tablo 1’de değişkenlere ilişkin kısaltmalar ve tanımlamalar sunulmuştur.

Table 1: Değişken Tanımlamaları

Değişken Kısaltması	Değişken Tanımı
GDP	Kişi başına düşen gelir (2015 sabit fiyatları ile (\$))
YON	İyi yönetim göstergelerinin ortalaması endeksi
YON ⁺	Pozitif ayrıştırılmış iyi yönetim göstergelerinin ortalaması endeksi
YON ⁻	Negatif ayrıştırılmış iyi yönetim göstergelerinin ortalaması endeksi
DYY	Doğrudan yabancı yatırım
IHI	İhracat hacim endeksi
BSO	Brüt sermaye oluşumu
C	Sabit katsayı

Kaynak: Dünya Bankası (<https://data.worldbank.org/>)

3.1. Ekonometrik metodoloji

Bu bölümde zaman serisi veri analizinin tanımı ve genel bilgileri ifade edilmiştir. Kullanılmış olan ekonometrik model, kullanılan testler ile analiz yöntemleri açıklanmıştır.

3.1.1. Zaman serisi verisi

Ekonometrik araştırmalarda üç farklı veri türü kullanılmaktadır. Kullanılan bu veri seti türleri; zaman serisi verisi, yatay kesit veri ve panel veri olarak sıralanabilmektedir. Yatay kesit verisi, birden fazla değişkenin değerlerinin aynı zaman döneminde incelenen veriler olarak tanımlanırken (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s.1-2); panel veri ise zaman serileri ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesiyle oluşan belirli birimlerin zaman içindeki değişimlerini gösteren havuzlanmış veriler olarak tanımlanmaktadır (Şimşek Atalay, 2019, s.60).

Zaman serileri, zaman birimlerine göre değişim gösteren serilerdir ve en az iki değişkenden oluşurlar. Birincisi zaman birimlerinin yer aldığı zaman değişkeni diğeri ise zamanla değişen değişkenlerdir. Zaman serileri, zaman birimlerine göre değişimleri incelerler ve birden fazla değişkenin birlikte değişimini gösterirler. Örneğin, yıllık gayri safi yurt içi hâsıla ve yıllık dış ticaret açığı gibi bileşik seriler örnek verilebilir. İki değişkenli zaman serileri grafiklerle gösterilirken genellikle yatay eksenle zaman değişkeni, dikey eksenle ise diğer değişkenin aldığı değerler yer alır. Bu şekilde, serinin zaman içindeki değişimleri görsel olarak incelenebilir (Güriş, Çağlayan Akay ve Güriş, 2020, s. 2).

Zaman serileri, ekonometri araştırmalarda önemli bir yere sahiptir ve farklı şekillerde tanımlanabilirler. En basit tanımıyla, zaman serileri toplanan verilerin zaman birimlerine göre düzenlenmesiyle oluşturulan serilerdir. Bu seriler, birbirini izleyen zaman dilimlerinden elde edilen gözlemlerden oluşur. İncelenen bir zaman serisi genellikle Y ile ifade edilir ve gözlemler $t = 1, 2, \dots, T$ olmak üzere $Y_1, Y_2, \dots, Y_T$ şeklinde gösterilir. Zaman serisini ifade etmek için “ t ” indisini kullanılmaktadır (Güriş, Çağlayan Akay ve Güriş, 2020, s. 141).

Zaman serisi veri analizlerinde kullanılan temel model;

$$Y_t = c + \Phi_1 Y_{t-1} + \Phi_2 Y_{t-2} + \dots + \Phi_p Y_{t-p} + \theta_1 \varepsilon_{t-1} + \theta_2 \varepsilon_{t-2} + \dots + \theta_q \varepsilon_{t-q} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Bu denklemde:

Y_t , zaman serisinin değerini temsil eder.

c , sabit terimi ifade eder.

$\Phi_1, \Phi_2, \dots, \Phi_p$ otoregresif terimlerdir, yani geçmiş değerlerin katsayıları.

$\theta_1, \theta_2, \dots, \theta_q$ hareketli ortalama terimleridir, yani hata terimlerinin katsayıları.

ε_t , zaman serisinin hata terimidir (Sevüktekin, Nargeleçekenler, 2007, s.45-52).

Zaman serisi analizlerindeki en temel varsayımlardan biri, serinin durağan olduğunun kabul edilmesidir (İzolloğlu, 2019, s.3).

3.1.2. Zaman serilerinde durağanlık

Durağanlık, zaman serisi verilerinin sürekli artma veya azalmanın olmadığı ve belirli bir ortalama etrafında dalgalanma eğiliminde olduğu durumu ifade eder. Bu durum, verilerin zaman içinde belirli bir dağılım göstermesi ve varyanslarının zaman boyunca sabit kalmasıyla ortaya çıkar. Durağanlık, zaman serilerindeki istikrarlı davranışın bir göstergesidir (Sevüktekin, Nargeleçekenler, 2007, s.229).

Durağanlık, zaman serilerinin ortalaması ve varyansının sabit kaldığı ve hesaplanan kovaryansın iki dönem arasındaki uzaklıkla ilişkili olduğu bir stokastik süreç olarak tanımlanabilir (Güdelci vd., 2025). Bu tanıma göre, durağanlık aynı zamanda zayıf durağanlık, kovaryans durağanlık veya olasılıksal durağanlık olarak da adlandırılır. Durağan zaman serilerinin temel bir özelliği, serinin ortalamasının zamanla değişmemesi ve ardışık değerler arasındaki farkların zamanın kendisinden değil, zaman birimleri arasındaki mesafeden kaynaklanmasıdır. Ancak, ekonomik zaman serileri gerçekte çoğu zaman durağan olmayabilir; serinin ortalaması zamanla değişebilir, artan veya azalan bir trend gösterebilir ve serideki dalgalanmalar sonucu meydana gelen kırılmalar durağanlığı bozabilmektedir (Kutlar, 2017, s.4'ten aktaran İzolloğlu, 2019, s.5).

Y_t , aşağıdaki özellikleri taşıyan bir zaman serisi ise:

$$\text{Ortalama: } E(Y_t) = \mu \quad (2)$$

$$\text{Varyans: } Var(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2 \quad (3)$$

$$\text{OrtakVaryans: } y_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)] \quad (4)$$

Denklemlerde kullanılan μ ortalama değerini, y_k ise Y_t ile Y_{t+k} arasındaki k dönemlik farkı temsil eden ortak varyansı ifade eder. Durağan bir zaman serisi özelliklerine sahip serilerde, ortalaması, varyansı ve farklı zaman dilimlerindeki ortak varyans değerleri, ölçüm yapılan her zaman periyodu için sabit kalır. Bu varsayımları karşılamayan zaman serileri ise durağan

olmayan zaman serisi olarak tanımlanmaktadır (Gujarati and Porter, 2009, s.740).

3.1.3. Zaman serisi modelleri

Bu çalışmada Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (NARDL) kullanılarak analiz yapılmıştır.

3.1.3.1. Doğrusal olmayan gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (NARDL Modeli)

ARDL yöntemi ve NARDL yöntemi, ekonometrik analizde yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir. ARDL yöntemi, bağımsız değişkenlerdeki artış ve azalışların bağımlı değişken üzerindeki etkisinin simetrik olduğunu varsaymaktadır. Yani, bağımsız değişkenlerde meydana gelen artış veya azalışın, bağımlı değişken üzerinde aynı yönde ve aynı büyüklükte bir etkiye sebep olduğu düşünülmektedir. Ancak, NARDL yöntemi bu etkiyi pozitif ve negatif olarak ayırtmaktadır. Yani, bağımsız değişkenlerdeki artışın bağımlı değişkene olan etkisinin, azalıştan farklı olabileceğini kabul etmektedir. Bu iki yöntem arasındaki fark, bağımsız değişkenlerin etkisinin nasıl modellendiğiyle ilgilidir. ARDL yöntemi, etkiyi simetrik olarak ele alırken, NARDL yöntemi etkiyi pozitif ve negatif olarak ayırtmaktadır (Göksu ve Balkı, 2023, s.78). Bu çalışmada da NARDL analizi kullanılarak, yönetim endekslerinin GDP üzerindeki eşbütünleşme etkisini pozitif ve negatif olarak ayırtmasına bakılmaktadır.

ARDL sınır testi, Shin vd. (2014) tarafından geliştirilen asimetrik eşbütünleşme ilişkisini incelemek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, doğrusal olmayan modellerin tahmin edilmesinde de etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Geleneksel doğrusal modeller, durağan olmayan stokastik değişkenleri simetrik doğrusal bir kombinasyon olarak ele aldığından, uzun dönem ilişkileri kısıtlayıcı olarak görülebilmektedir. Ancak NARDL yaklaşımı, Granger ve Yoon’un (2002) tanımladığı saklı eşbütünleşme kavramına dayanır ve asimetrik eşbütünleşmeyi inceleyebilmektedir. Bu yaklaşım, Pesaran vd.’lerinin (2001) önerdiği ARDL sınır testinin uyarlanmış halidir ve doğrusal olmayan ilişkileri daha doğru bir şekilde modellemeye olanak tanımaktadır. NARDL modeli, ortak bütünleşme ve asimetriklerin birlikte modellenmesinde diğer modelleme tekniklerine (yani hata düzeltme modeli (ECM), eşik ECM, Markov anahtarlamalı ECM ve Düzgün Geçiş ECM) göre önemli avantajlar sunmaktadır (Aspensis, 2014, s.2).

NARDL yöntemi, geleneksel eşbütünleşme testlerinin varsayımlarını genişleterek daha esnek bir çerçeve sunmaktadır. Bu yöntemde, değişkenlerin

hem $I(0)$ hem de $I(1)$ olabileceği kabul edilir ve ayrıca değişkenlerin pozitif ve negatif bileşenleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi de incelenebilmektedir (İçen, 2021, s.10).

Ekonomik büyüme ile iyi yönetim göstergeleri arasındaki ilişkinin araştırılmasında kullanılan asimetrik eşbütünleşme regresyonu aşağıdaki gibidir:

$$\ln GDP_t = \beta^+ \ln YON_t^+ + \beta^- \ln YON_t^- + \mu_t \quad (16)$$

Burada β^+ ve β^- uzun dönem parametrelerini ifade etmektedir ve YON 'deki pozitif ve negatif değişimlerin kısmi toplam süreçleri şu şekilde ayrıştırılmaktadır:

$$\ln YON_t^+ = \sum_{j=1}^t \Delta \ln YON_j^+ = \sum_{j=1}^t \max(\Delta \ln YON_j, 0) \quad (17)$$

$$\ln YON_t^- = \sum_{j=1}^t \Delta \ln YON_j^- = \sum_{j=1}^t \max(\Delta \ln YON_j, 0) \quad (18)$$

Denklem (16)'da yer alan asimetrik eşbütünleşme denklemi asimetrik hata düzeltme formunda;

$$\begin{aligned} \Delta \ln GDP_t = & a + \rho \ln GDP_{t-1} + \theta^+ \ln YON_{t-1}^+ + \theta^- \ln YON_{t-1}^- + \beta \ln DYY_{t-1} + \chi \ln IHI_{t-1} + \eta \ln BSO_{t-1} \\ & + \sum_{j=1}^{k-1} \gamma_j \Delta \ln GDP_{t-j} + \sum_{j=1}^{l-1} (\varphi^+ \Delta \ln YON_{t-j}^+ + \varphi^- \Delta \ln YON_{t-j}^-) + \\ & \sum_{j=1}^{m-1} c \Delta \ln DYY_{t-j} + \sum_{j=1}^{n-1} d \Delta \ln IHI_{t-j} + \sum_{j=1}^{s-1} e \Delta \ln BSO_{t-j} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (19)$$

olarak ifade edilmektedir. Yukarıda denklem 3.19'da yer alan “ Δ ” fark operatörünü, değişkenlerin başındaki “ $\ln$ ” doğal logaritmalarının alındığını, “ ε_t ” hata terimini, “ a ” sabit terimini, “ $\gamma_j, \varphi^+, \varphi^-, c, d, e$ ” kısa dönem katsayılarını, “ $\rho, \theta^+, \theta^-, \beta, \chi, \eta$ ” uzun dönem katsayılarını ve “ k, l, m, n, s ” gecikme uzunluklarını ifade etmektedir. Burada Denklem (3.19)'den hareketle asimetrik uzun dönem ilişkisi $\rho = \theta^+ = \theta^- = \beta = \chi = \eta = 0$ kısıtlamaların test edilmesiyle araştırılmaktadır. Pozitif yönetim oranı, negatif yönetim oranı, doğrudan yabancı yatırım oranı, ihracat hacim endeksi ve brüt sermaye oranı uzun dönem katsayıları ise sırasıyla $-\theta^+ / \rho, -\theta^- / \rho, -\beta / \rho, -\chi / \rho, -\eta / \rho$ şeklinde hesaplanmaktadır. Ayrıca eşitlik (3.19)'da standart bir Wald testi ile uzun dönem ve kısa dönem

asimetrisi test edilmektedir. Uzun dönem simetrisi için Wald testine ilişkin H_0 hipotezi $-\theta^+ / \rho = -\theta^- / \rho$ şeklinde hesaplanmaktadır. Kısa dönem asimetri güçlü ve zayıf form olmak üzere iki şekilde test edilmektedir. Kısa dönem asimetri için aynı gecikme uzunluğuna sahip pozitif ve negatif kısa dönem parametrelerinin birbirine eşitliği ($\varphi^+ = \varphi^-$) Wald testi ile sınanmaktadır. Zayıf asimetri ise pozitif kısa dönem parametrelerinin toplamının negatif olanların toplamına eşitliğinin ($\sum_{j=1}^{q-1} \varphi^+ = \sum_{j=1}^{q-1} \varphi^-$) Wald testi ile sınanmasına dayanmaktadır (İçen, 2021, s.11).

3.2. Ampirik bulgular

Çalışmada NARDL tahmini gerçekleştirilmeden önce değişkenlerin birim kök özellikleri sınanmıştır. Değişkenlere ilişkin birim kök analizlerinde ADF birim kök testleri uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 5’te özetlenmiştir.

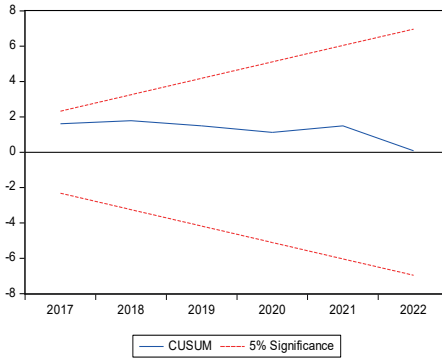
Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	DÜZEYDE		BİRİNCİ FARKTA	
Değişken	t-istatistiği	Olasılık	t-istatistiği	Olasılık
GDP	0.4177	0.9798	-2.9951	0.0497
YON	0.5231	0.9842	-2.1973	0.0297
DYY	-2.0967	0.2475	-5.8558	0.0000
IHI	-1.0193	0.7309	-1.7700	0.0730
BSO	-1.3043	0.6120	-4.8944	0.0000

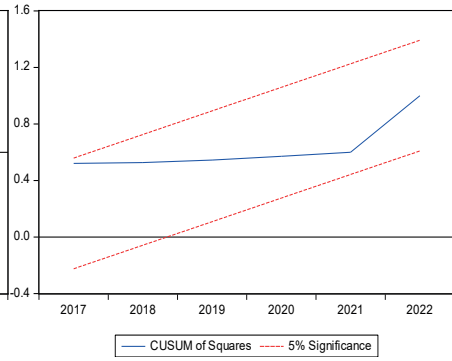
Tablo 5 incelendiğinde, elde edilen birim kök bulgularına göre değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı; ancak birinci farkta durağan oldukları görülmektedir. Yani değişkenlerin $I(1)$ ’de durağan oldukları tespit edilmiştir.

Brown, Durbin, and Evans (1975) tarafından geliştirilen CUSUM testleri, bir modeldeki kırılmayı veya parametre stabilitesini sınamak için kullanılır. Analiz sonuçları grafiksel olarak sunulur ve ardışık kalıntılardan elde edilen değerlerle güvenlik sınırları belirlenir. Bu testler, zaman içindeki değişimleri ve modelin istikrarını değerlendirmede önemli bir araç olarak kabul edilir. CUSUMQ yöntemi ise, güven sınırları ve grafik için ardışık kalıntıların kareleriyle hesaplanır. Bu yöntemde, alt ve üst sınırlar %5 anlamlılık düzeyinde belirlenir. Grafik, elde edilen değerlerin güven aralıklarının dışına çıkması durumunda modelde yapısal bir kırılmanın varlığını veya parametre istikrarının olmadığını gösterir. Ancak grafikteki dalgalanmalar, parametrelerin istikrarlı olduğunu ve yapısal bir kırılmanın olmadığını işaret

eder (Yerdelen Tatoğlu, 2020,s.209-212). Çalışmada kullanılan verilere ait CUSUM ve CUSUMQ grafikleri Grafik 2 ve Grafik 3'te özetlenmiştir.



Grafik 2: CUSUM



Grafik 3: CUSUMQ

Grafik 2 ve Grafik 3'te tahmin edilen doğrusal olmayan ARDL modeline dayanan CUSUM ve CUSUMQ yapısal istikrar test sonuçlarına göre, %5 düzeyinde herhangi bir gözlemde bant dışına çıkmadığı görülmüştür. Bu durum grafiklerinin, %95 güven aralığına sahip olup istenilen sınırlar içinde yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlar, modelde ele alınan dönem boyunca yapısal bir istikrarsızlık belirtisi olmadığını ve tahmin edilen regresyon denkleminin istikrarlı olduğunu göstermiştir. Yani, model genel olarak geçerli ve güvenilir olarak kabul edilebilir. Bu sonuçlar, modelin analiz edilen değişkenler arasındaki ilişkiyi doğru şekilde yakaladığı ve modelin uygulandığı dönemde istikrarlı bir şekilde çalıştığını göstermiştir.

3.2.1. NARDL sınır testi

Doğrusal olmayan ARDL sınır testi yaklaşımına ilişkin F-istatistiği değeri ve kritik sınır değerleri Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6: NARDL sınır testi sonuçları

Test İstatistiği	Değer	Signif.	I(0)	I(1)
F ist.	4.24	5%	3.1	3.87
k	2			

NARDL sınır testi sonuçlarına göre hesaplanan F-istatistiği 4.24 olarak bulunmuştur. Bu F-istatistiği değeri, %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınır değerlerinden ($4.24 > 3.87$) daha yüksek çıkmıştır ve bu, istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla, çalışmada kullanılan değişkenler arasında sınır testi

yaklaşımına göre doğrusal olmayan eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

3.2.2. Katsayıların hesaplanması

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı belirlendikten sonra, bu değişkenlerin katsayıları analiz edilmiştir. Bu analiz, değişkenlerdeki %1’lik bir artışın veya azalışın GDP’yi ne kadar artırıp azaltacağını incelemiştir. Katsayılar ile ilgili sonuçlar, Tablo 7’de özetlenmiştir.

Tablo 7: Katsayıların hesaplanması

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
LNYON_POS	-3.1489	0.5162	-6.1008	0.0009
LNYON_NEG	-0.3022	0.1366	-2.2114	0.0690
IHI	0.5980	0.1018	5.8736	0.0011
DYY	0.1146	0.0329	3.4844	0.0131
BSO	0.1055	0.0313	3.3696	0.0150
C	4.5041	0.7188	6.2665	0.0008

$$GDP = (-3.1489 * LNYON_POS - 0.3022 * LNYON_NEG + 0.5980 * IHI + 0.1146 * DYY + 0.1055 * BSO + 4.5041)$$

Tablo 7’de elde edilen sonuçlara göre, uzun dönem katsayıların ve “C” sabit katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, yönetim endeksi ortalamasındaki artış veya azalışların ekonomik büyüme oranını aynı yönde etkilediğini göstermektedir. Başka bir deyişle, yönetim endeksine gelen pozitif ve negatif şoklar ekonomik büyümeyi benzer şekilde değiştirmektedir. Bu nedenle yönetim endeksleri ortalamasındaki artış veya azalışların, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin büyüklüğü açısından bir asimetri olduğu anlaşılmaktadır. Uzun dönem itibariyle pozitif yönetim ortalamaları katsayısı -3.1489 iken, negatif yönetim ortalamaları katsayısı -0.3022’dir. Bu sonuç doğrultusunda yönetim endeksinde yaşanacak % 1’lik artışın, GDP’de yaklaşık olarak % 3.15’lik azalışa sebep olacağı, bununla beraber yönetim endeksinde yaşanacak % 1’lik azalışın da GDP’de yaklaşık olarak % 0.30 gibi bir azalışa sebep olacağı görülmüştür. Ayrıca, ihracat hacmi endeksi oranında meydana gelecek olan % 1’lik artış (azalış) GDP’de yaklaşık % 0.60 artışa (azalışa), doğrudan yabancı yatırım oranındaki % 1’lik artış (azalış) GDP’de yaklaşık % 0.11 artışa (azalışa) ve brüt sermaye oluşumu oranındaki % 1’lik artış (azalış) GDP’de yaklaşık % 0.10 gibi bir artışa (azalışa) sebep olacağı görülmüştür.

4. Sonuç ve Öneriler

Yönetişim kavramı, devletin yönetimiyle sınırlı kalmayıp diğer paydaş gruplarını da içine alan geniş bir perspektife sahiptir. Bu perspektif, karar alma süreçlerinde katılımcılığı, şeffaflığı, hesap verebilirliği, iş birliğini ve sorumluluğu teşvik ederek daha kapsayıcı ve adil bir yönetim anlayışını desteklemektedir. Yönetişim ilkeleri, paydaşların etkili bir şekilde katılımını sağlayarak toplumun çeşitli kesimlerinin görüşlerini dikkate alma ve ortak çözümler bulma sürecini güçlendirerek değerlendirmeler yapmaktadır (Toksöz, 2008, s.17). Yönetişim, altı farklı göstergeye dayanarak bu değerlendirmeyi yapmaktadır. DB tarafından yayınlanan kamuya açık küresel yönetim göstergeleri: söz hakkı ve sorumluluk, hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliği, yolsuzluğun kontrolü, politik istikrar ve şiddetin/terörün yokluğu ve düzenleyici kalitedir (Kaufmann, 2007, s.3-4).

İktisat biliminin önemli konularından biri olan ekonomik büyüme ise, politika yapımcılarının ve araştırmacıların odaklandığı temel bir hedeftir. Bu nedenle, ekonomik büyümeyi anlama ve büyümeyi yönlendiren faktörleri belirleme çabası büyük önem taşımaktadır. Bu çaba, ekonomik büyüme üzerine birçok bilimsel araştırmayı ortaya çıkartmıştır. Ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden bir de GSYH'dir (Uyan, 2023, s.63). Bu çalışmamızda da ekonomik büyümeyi ölçmek için kişi başına düşen reel GSYH'yi temsil eden GDP kullanılmıştır.

Tüm ülkelerin en büyük hedeflerinden biri, ekonomik büyümeyi sağlayarak vatandaşlarının yaşam standartlarını yükseltmektir. Ekonomik büyüme ile beraber vatandaşların yaşam standartları daha iyi koşullarda sürdürülebilir olduğu görülmektedir. Bir ülkenin ekonomik büyümesinin temel göstergesi kişi başına düşen reel GSYH'dir. Dolayısıyla kişi başına düşen reel GSYH'yi etkilen diğer koşullar da doğal olarak ekonomik büyümeyi etkileyecektir. Bu çalışmada kişi başına düşen reel GSYH ile yönetim kalitesi arasındaki ilişki sınanmıştır. Bu bağlamda iyi yönetişimin kişi başına düşen gelir üzerindeki asimetrik etkisi, Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (NARDL) kullanılarak analiz edilmiştir. Modelde kullanılan bağımlı değişken, ekonomik büyüme göstergesi olarak GDP alınırken; bağımsız değişkenler olarak da DB tarafından yayınlanan kamuya açık altı küresel yönetim göstergelerinin ortalamasını temsil eden YON değişkeni ile kontrol değişkenleri olarak da doğrudan yabancı yatırım (DYY), ihracat hacim endeksi (IHI) ve brüt sermaye oluşumu (BSO) dâhil edilmiştir.

Genel olarak birinci bölümde, çalışma genel hatlarıyla özetlenmiştir. İkinci bölümde ise yönetim kavramı ve önemi, tarihsel gelişimi, temel aktör ve ilkeleri, ölçülmesi ve türleri ile ekonomi büyümenin kavramsal ve

kurumsal yapısı, önemi, ölçülmesi ve maliyeti açıklanmıştır. Devamında ise iyi yönetim göstergeleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan ampirik literatüre yer verilmiştir. Genel olarak ikili arasındaki ilişki, ülke ve dönem bazında farklılık göstermiş olsa da çoğunlukla pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde 1996-2022 yılları arasında iyi yönetim göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Türkiye özelinde zaman serisi analizi metodu ile incelenmiştir. Bu doğrultuda ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına düşen reel GSYH kullanılmıştır. Kontrol değişkeni olarak ise doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat hacim endeksi ve brüt sermaye oluşumu değişkenleri modele dâhil edilmiştir. Bu çerçevede kurulan model, Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (NARDL) metodu ile tahmin edilmiştir. Bu bağlamda kurulan modele normallik testi, otokorelasyon testi, değişen varyans testi ve Ramsey-RESET testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kurulan modelde otokorelasyon, değişen varyans ve model kurma hatasının olmadığı ve modele ait değişkenlerin normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiştir. CUSUM ve CUSUMQ grafikleri ile dönem aralığında parametrelerin istikrarlı olup olmadığı ile yapısal kırılmanın varlığı sınanmış, analiz sonuçlarına göre çalışma döneminde kullanılan parametrelerin istikrarlı olduğu ve yapısal kırılmadan etkilenmediği tespit edilmiştir.

Bu kitap bölümünde, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı F sınır testi yardımıyla araştırılmıştır. Hesaplanan F istatistiği (4,24), kritik değerden (3,87) büyük olduğundan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiş, sonrasında ise NARDL uzun dönem katsayıları hesaplanmıştır.

Hesaplanan uzun dönem katsayıları incelendiğinde pozitif yönetim endeksi katsayısı -3.1489 iken, negatif yönetim endeksi katsayısı -0.3022’dir. Bu sonuç doğrultusunda yönetişimin kalitesinde ki % 1’lik artışın, GDP’de yaklaşık olarak % 3.15’lik azalışa sebep olacağı, bununla beraber yönetişimin endeksinde yaşanacak % 1’lik azalışın da GDP’de yaklaşık olarak % 0.30 gibi bir azalışa sebep olacağı tespit edilmiştir. Bu sonuç, yönetim endeksine gelen pozitif şokların, negatif şoklara kıyasla kişi başına düşen reel GSYH üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle yönetim endeksi üzerine gelen herhangi bir pozitif şokun yani yönetim kalitesini artıracak politikaların kişi başına düşen geliri azalttığı buna paralel olarak yönetim endeksinde yaşanacak negatif şoklarında kişi başına düşen geliri azaltacağı sonucuna varılmıştır. Bu durum, ilgili dönemde Türkiye

  rnekleminde, yönetişim kalitesi ile ekonomik büyüme arasında asimetrik bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Yine elde edilen sonuçlara göre, ihracat hacim endeksinde meydana gelecek %1’lik bir artış veya azalış, GDP’de yaklaşık % 0.60 oranında bir artış veya azalışa neden olmaktadır. Benzer şekilde, doğrudan yabancı yatırım oranında %1’lik bir artış veya azalış, GDP’de yaklaşık % 0.11 oranında bir artış veya azalışa yol a tığı tespit edilmiştir. Ayrıca, brüt sermaye oluşumu oranındaki %1’lik bir artış veya azalış, GDP’de yaklaşık % 0.10 oranında bir artış veya azalış meydana getirdiği tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde çalışmanın ana hipotezi olan “yönetişim kalitesi ve ekonomik büyüme arasında ilişki vardır” önermesi kabul edilmiştir. Bununla beraber Türkiye’de iyi yönetişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, asimetrik bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yönetişim göstergelerinde meydana gelecek artış veya azalışların ekonomik büyüme oranını azaltacağı belirlenmiştir.

Çalışmada Türkiye’de ilgili dönemler itibariyle iyi yönetişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, asimetrik bir ilişki olduğu tespit edildiğinden Türkiye özelinde ve genel itibariyle asimetrik ilişki çıkan çalışmalarda, politika yapıcılara ve araştırmacılara aşağıdaki öneriler sunulabilmektedir:

- Asimetrik ilişkiler nedeniyle, yönetişim reformlarının ani ve köklü değişiklikler yerine, dengeli ve aşamalı bir yaklaşımla uygulanması tavsiye edilmektedir.
- Yönetişim reformları, uzun vadeli ekonomik planlamayla uyumlu olmalı ve b  t  ce dengelenmesi de göz önünde bulundurulmalıdır.
- Yönetişim göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini asimetrik olarak daha ayrıntılı değerlendirmek amacıyla, altı göstergenin ayrı ayrı incelendiği derinlemesine çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalarla, her bir göstergenin ekonomik büyüme üzerindeki belirli etkilerini ve bu etkilerin potansiyel etkileşimlerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak tanıyacaktır.
- Çalışmadaki verilere ek olarak, Türkiye’nin yanı sıra farklı ülke gruplarını da içeren bir panel veri modeli kullanılabilir. Bu model sayesinde ülkeler arasında karşılaştırmalı analizlerin yapılabilir. Bu şekilde, farklı ülkeler arasındaki dinamikler daha iyi anlaşılabilir ve yönetişim göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Abdelbary, I., 2018, Governance matters and economic growth: beyond the Egyptian revolution. *Theoretical Economics Letters*, 8(4), 741-754.
- Abdelbary, I., and Benhin, J., 2019, Governance, capital and economic growth in the Arab Region. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 73, 184-191.
- Acemoğlu, Daron vd., 2001, The colonial origins of comparative development: an empirical investigation, *American economic review*, 1369-1401.
- Acemoğlu, Daron vd., 2003, Institutional causes, macroeconomic symptoms volatility, crises and growth, *Journal of Monetary Economics*, 50, 49-123.
- Acer, A., 2019, Türkiye’de 2000 sonrası ekonomik büyümenin başlıca belirleyicileri, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ali, M., 2015, Governance and good governance: a conceptual perspective, *Dialogue (Pakistan)*, 10(1).
- Artan, S., and Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal yapı ve iktisadi büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Sosyoekonomi*, 22(22).
- Aslan, F., 2010, İktisadi büyümenin ekolojik sınırları ve kalkınmanın sürdürülebilirliği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Awan, R. U., Akhtar, T., Rahim, S., Sher, F., and Cheema, A. R., 2018, Governance, corruption and economic growth. *Pakistan Economic and Social Review*, 56(1), 1-20.
- Beşkaya, A. ve Manan, Ö., 2009, Ekonomik özgürlükler ve demokrasi ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin zaman serileri ile analizi: Türkiye örneği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-76.
- Çukurçayır, M. A., Özer, M. A., ve Turgut, K., 2012, Yerel yönetimlerde yolsuzlukla mücadelede yönetim ilke ve uygulamaları, *Sayıştay Dergisi*, (86), 1-25.
- DPT, 2007, Kamuda iyi yönetim özel ihtisas komisyonu raporu, (Rapor No: 2721). <http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/ezQdE+o-ik674.pdf>, [Erişim Tarihi: 15 Kasım 2023].
- Emara, N., and Chiu, I., 2016, The impact of governance environment on economic growth: The case of Middle Eastern and North African countries. Emara, N. and Chiu, I-Ming (2016). The Impact of Governance Environment on Economic Growth: The Case of Middle Eastern and North African Countries, *Journal of Economics Library*, 3(1), 24-37.
- Emara, N., and Jhonsa, E., 2014, Governance and economic growth: interpretations for MENA countries. Emara, Noha and Jhonsa, Eric (2014).

- Governance and Economic Growth: The Case of Middle East and North African Countries, 47-71.
- Erdoğan, Z., 2018, İktisadi büyüme kavramı, Günsoy, G ve Erdoğan, Z. (Ed), İktisadi Büyüme, Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Evrensel, A. Y., 2010, Corruption, growth, and growth volatility”, *International Review of Economics and Finance*, 19 (3), 501-514.
- Fagbemi, F., Nzeribe, G. E., Osinubi, T. T., and Asongu, S., 2021, Interconnections between governance and socioeconomic conditions: Understanding the challenges in sub-Saharan Africa. *Regional Sustainability*, 2(4), 337-348.
- Feyisa, H. L., Ayen, D. D., Abdulahi, S. M., and Tefera, F. T., 2022, The three-dimensional impacts of governance on economic growth: Panel data evidence from the emerging market. *Corporate Governance and Organizational Behavior Review*, 6(1), 42-55.
- Figankaplan, T. 2017, Ekonomik büyüme ve kurumsal kalite ilişkisi: Bir panel veri analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 11(1), 65-91.
- Gani, A., 2011, Governance and growth in developing countries. *Journal of Economic Issues*, 19-39.
- Gök, A., 2012, Büyümede yönetişimin rolü az gelişmiş ülkeler, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat (İng) Anabilim Dalı, İstanbul.
- Granger, C. W. J. & Yoon, G., 2002, Hidden cointegration (No. 2), *Economics Working Paper Series*, San Diego: University of California.
- Gujarati, D. N., and Porter, D. C., 2009, *Basic econometrics*, McGraw-hill.
- Güdelci, Erkin Nevzat, Karhan, Gökhan & Şimşek, Hamza, Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, *Manisa: Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 32(2), 2025, s.225-246.
- Güven, A. ve Alan, Ç., 2019, Türkiye’de yerel demokrasiyi güçlendirme aracı olarak yönetişim ve yerel yönetimlerde işleyişi, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 47-61.
- Güven, A., Karkacier, A. ve Şimşek, T., 2017, Merkezileşme yerelleşme tartışmaları kapsamında yerel yönetimlerde vesayet denetimi sorunu, *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 12(2).
- Hayaloğlu, P., 2015, MINT ülkelerinde demokrasi ekonomik büyümeyi nasıl etkilemektedir?, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 17-29.
- Ho, C. K., 2005, Corporate governance and corporate competitiveness: an international analysis, *Corporate Governance: An International Review*, 13(2), 211-253.
- <https://freedomhouse.org/about-us>, [Erişim Tarihi: 20 Ocak 2024].

<https://www.icrgonline.com/about-icrg/>, [Erişim Tarihi: 19 Ocak 2024].

<https://www.transparency.org/>, [Erişim Tarihi: 20 Ocak 2024].

İçen, H., 2021, Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki asimetrik ilişkinin analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 22(2), 1-18.

İmamoglu, İ. K., 2021, Yönetişim, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler: gelişmiş ve gelişmekte olan ülke örnekleri, *Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

IMF, 2008, Governance of the imf an evaluation, International Monetary Fund, Washington D.C., s.2.

İzolluoğlu, C., 2019, Zaman serisi birim kök testleri ve bir uygulama, *Yüksek Lisans Tezi*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Kaufmann, D., 2007, Yönetişim konuları VI: Toplu ve bireysel yönetim göstergeleri, 1996-2006 (Cilt 4280), Dünya Bankası Yayınları.

Kaufmann, D., and Zoido-Lobaton, P., 2002, “Governance matters II: updated indicators for 2000-01”. World Bank Publications, Vol: 2772. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/613411468765868451/pdf/multi-0page.pdf>, [Erişim Tarihi: 20 Mart 2024].

Kaufmann, D., Kraay, A., and Mastruzzi, M., 2010, The worldwide governance indicators: methodology and analytical issues (World Bank Policy Research Working Paper 5430).

Khan, J., Burdey, M. B., and Farooq, R. M. A., 2019, Governance and economic growth: a case of selected saarc countries. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 39(4), 1383-1394.

Kucuker, C., 2003, Türkiye iktisat kongresi büyüme stratejileri çalışma grubu, Discussion Paper, Turkish Economic Association, No. 2003/5.

Kutlar, A., 2017, Ekonometrik Zaman Serileri: Teori ve Uygulama Eviews ve GiveWin2 (PcGive), 2. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Maliye Bakanlığı, 2003, İyi yönetişimin temel unsurları, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, s.2-34.

Mohammadi, H., Mohammadi, M. ve Tırgari-Seraji, M., 2017, Farklı Ülke Gruplarında Kişi Başına GSYİH Büyümesini Etkileyen Faktörlerin Yönetişim Göstergeleri Odaklanarak Araştırılması. *Ekonomik Modelleme Araştırmaları Dergisi*, 8 (30), 109-145.

Mohammadi, H., Shahnoushi, N., and Ronaghi, M., 2017, The effects of governance indicators on per capita income, investment and employment in selected Mena countries. *Iranian Economic Review*, 21(2), 211-229.

Nawaz, S., Iqbal, N., and Khan, M. A., 2014, The impact of institutional quality on economic growth: Panel evidence. *The Pakistan Development Review*, 15-31.

- OECD, 1995, Participatory development and good governance, development co-operation guidelines series, Organisation for Economic Co-operation and Development, s.14.
- Omoteso, K., and Mobolaji, H. I., 2014, Corruption, governance and economic growth in Sub-Saharan Africa: a need for the prioritisation of reform policies. *Social Responsibility Journal*, 10(2), 316-330.
- Özdemir, D., ve İmamoğlu, İ. K., 2021, Yönetişim göstergeleri ve büyüme: gelişmiş ve gelişmekte olan G20 ülkeleri için bir nedensellik analizi/Governance Indicators and Growth: A Causality Analysis for Developed and Developing G20 Countries. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 5(1), 113-135.
- Pamuk, Ş., 2014, Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi (I. Basım), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pasaran, M. T., 2021, Economic growth, governance and educational sustainability: A VAR analysis. *Education Sciences*, 11(7), 343.
- Pasaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J., 2001, Bounds testing approaches to the analysis of level relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Rodrik, D., 2000, "Institutions for high-quality growth: what they are and how to acquire them", *Studies in Comparative International Development*, 35 (3), 3-31. doi:10.3386/w7540.
- Shchegolev, I., ve Hayat, A., 2018, Institutional quality, governance and economic growth: evidence from former Soviet countries. *Journal of Advances in Economics and Finance*, 3(4), 120-127.
- Shin, Y., Yu, B. & Greenwood-Nimmo, M., 2014, Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework, In R. C.
- Siddique, H. M. A, Nawaz, A. and Majeed, M.T., 2016, The impact of institutional governance on economic growth: A Panel Data Analysis. *Bulletin of Business and Economics*, 5(4), 210-219.
- Singh, B. P., 2022, Does governance matter? Evidence from BRICS. *Global Business Review*, 23(2), 408-425.
- Şanlısoy, S. ve Kök, R., 2010, "Politik istikrarsızlık-ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1987-2006)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 101-125.
- Şimşek Atalay, S. (2019). Kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi: Seçilmiş üst orta gelir grubu ülkeleri üzerine panel nedensellik analizi.
- Toksöz, F., 2008, İyi yönetim el kitabı, Tesev, İstanbul.
- UNDP, 1997, Governance for sustainable human development: a UNDP policy document, UNDP Publications.

- UNESCAP, 2005, What is good governance? <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>, [Erişim Tarihi: 09 Ocak 2024].
- Ünlükaplan, İ., Arısoy, İ. ve Canıkalp, E., 2018, “yönetişim kalitesi ve iktisadi büyüme: Türkiye ekonomisi için bir ampirik analiz”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı), 487-508.
- Uyan, Ö. N., 2023, Ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi, Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Tokat.
- WORLD BANK, 1989, Sub-saharan Africa: from crisis to sustainable developmen, The World Bank Publication, Washington.
- Yalçınkaya, Ö. ve Yazgan, S., 2016, Kurumsal Yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: G-20 ülkeleri üzerinde bir uygulama (1996-2014), *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 31.
- Yerdelen Tatoğlu, F., 2020, Ekonometri: stata uygulamalı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, A., 2019, İyi yönetim ve Türkiye performansı, *Journal of Academic Value Studies*, Vol: 5, Issue: 5; pp: 818-835 (ISSN: 2149-8598).
- Yıldırım, S., 2009, Aghion-howitt büyüme modeli çerçevesinde ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel veri analizi, *DPÜ Sbe Dergisi*, 25, 259-268.
- Yolal, M. and Anavatan, A., 2017, Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarını Açıklanmasında Kurumların Önemi: Panel Veri Analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (632), 39-53.
- Yüksel, M., 2000, Yönetişim kavramı üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, 58(3), 145-159.
- Zhuo, Z., O, A. S. M., Muhammad, B., and Khan, S., 2021, Underlying the relationship between governance and economic growth in developed countries. *Journal of the Knowledge Economy*, 12, 1314-1330.